

Zdravotníci a nemoci z povolání v České republice

MUDr. Zdenka Fenclová, CSc.^{1,2}, doc. MUDr. Pavel Urban, CSc.^{1,2},
prof. MUDr. Daniela Pelclová, CSc.², Natalja Šuvarinová³

¹Státní zdravotní ústav, Odbor hygieny práce a pracovního lékařství, Praha

²Univerzita Karlova v Praze, 1. lékařská fakulta, Klinika nemocí z povolání 1. LF a VFN, Praha

³Erpet Medical Centrum, Praha

Autoři předkládají přehled hlášených nemocí z povolání v odvětví ekonomické činnosti zdravotní a sociální péče a veterinární činnosti v České republice v letech 1996–2007. Od roku 2001 patří zdravotnictví mezi odvětví s nejvyšším počtem diagnostikovaných nemocí z povolání. Na vysokém počtu hlášených onemocnění se podílela zejména přenosná a parazitární onemocnění a profesionální dermatózy. Z infekčních onemocnění byly na prvních třech místech svrab, virové hepatitidy a tuberkulóza. Profesionální dermatózy, astmata a alergické rinitidy byly nejčastěji vyvolány dezinfekčními prostředky, obsahujícími glutaraldehyd. Mezi nejvíce postižené profesní skupiny patřili: zdravotní sestry–odborní ošetřovatelé, sanitáři–pomocní ošetřovatelé, lékaři, pomocníci–uklízeči a laboranti. Nejčastěji onemocněli pracovníci v prvních 4 letech po nástupu do práce. V závěru autoři doporučují věnovat zvýšenou pozornost nově nastupujícím zaměstnancům, zejména do výše uvedených profesí. Měli by být předem řádně informováni o možných rizicích a následně každoročně proškolení v otázkách bezpečnosti práce.

Klíčová slova: nemoci z povolání, zdravotničtí pracovníci, trendy vývoje, profese, expozice, prevence.

Health care professionals and occupational diseases in the Czech Republic

The authors present an overview of occupational diseases reported in the branches of economic activity of health and social care and veterinary activity in the Czech Republic between 1996 and 2007. Since 2001, health service has been among the sectors with the highest numbers of occupational diseases diagnosed. These high numbers were mainly contributed by communicable and parasitic diseases and occupational dermatoses. The three leading infectious diseases were scabies, viral hepatitis, and tuberculosis. Occupational dermatoses, asthmas, and allergic rhinitides were most often caused by disinfectants containing glutaraldehyde. The professions most affected included: nurses, orderlies, doctors, cleaners, and laboratory workers. Typically, employees fell ill within the first four years after starting their job. In conclusion, the authors recommend paying increased attention to newly entering employees, particularly in the above mentioned professions. They should be made aware in advance of the possible risks and subsequently trained in work safety issues every year.

Key words: occupational diseases, health care professionals, developmental trends, professions, exposure, prevention.

Med. Pro Praxi 2009; 6(2): 69–71

Zdravotníci tvoří specifickou skupinu pracovníků, kteří jsou, ve větší či menší míře, exponováni infekčním činitelům, alergenům (zejména dezinfekčním prostředkům), anestetikům, cytostatikům, ionizujícímu nebo neionizujícímu záření, vibracím, fyzické zátěži, hluku, tepelné a neuropsychické zátěži (1, 2, 3, 4). V České republice patří zdravotnictví již několik let k odvětvím ekonomické činnosti s nejvyšším výskytem nemocí z povolání (5, 6, 7, 8). Proč tomu tak je a jakými nemocemi jsou v posledních letech čeští zdravotníci nejvíce ohroženi, jsme se pokusili objasnit na základě provedeného rozboru dat o hlášených nemocech z povolání v letech 1996–2007, která byla získána z Národního registru nemocí z povolání Státního zdravotního ústavu v Praze.

V letech 1996–2007 bylo v České republice v odvětví ekonomické činnosti zdravotní a sociální péče a veterinární činnosti hlášeno celkem 3 034 nemocí z povolání, což představo-

valo 15,1 % z celkového počtu hlášených nemocí z povolání. U zdravotnických pracovníků vzniklo v uvedeném období celkem 3 012 onemocnění, u veterinárních pracovníků to bylo pouze 22 onemocnění. Nejvíce nemocí z povolání bylo u zdravotnických pracovníků hlášeno v roce 1998 (401 případů), kdy tvořily téměř pětinu ze všech hlášených nemocí z povolání v České republice. Incidence nemocí z povolání u zdravotnických pracovníků dosáhla také vrcholu v roce 1998 (182,1 případů na 100 000 pojištěnců). I když v roce 2007 byla incidence u zdravotníků již podstatně nižší (64,3 případů na 100 000 pojištěnců), přesto téměř 2,5krát převyšovala celkovou incidenci nemocí z povolání v České republice, která byla 26,7 případů na 100 000 pojištěnců. Na vysokém počtu hlášených nemocí z povolání u zdravotnických pracovníků se podílela zejména onemocnění přenosná a parazitární (celkem 2 365, tj. 78,5 % případů ze všech

nemocí z povolání, hlášených ve sledovaném období u zdravotnických pracovníků) a profesionální dermatózy (celkem 495, tj. 16,4 % případů). Ostatní nemoci se vyskytovaly ve sledovaných letech méně často nebo pouze sporadicky.

Přenosná a parazitární onemocnění u zdravotnických pracovníků

Z přenosných a parazitárních onemocnění byly na prvních třech místech svrab (1 345 případů, tj. 56,9 % ze všech hlášených infekčních nemocí z povolání u zdravotníků), virové hepatitidy (408, tj. 17,3 % případů) a tuberkulóza (174, tj. 7,4 % případů).

Na to, že svrab je aktuálním problémem zejména v České republice, jsme upozorňovali již v roce 1999, později o tomto problému psali i další autoři (9, 10, 11). Podobně jako v minulosti (10) onemocněli svrabem v České republice i nyní zejména ti zdravotničtí pracovníci, kteří

přicházeli s nemocnými pacienty do nejbližšího kontaktu (zdravotní sestry–odborní ošetřovatelé, sanitáři–pomocní ošetřovatelé, lékaři a rehabilitační pracovníci) nebo manipulovali s jejich ložním prádlem (pomocníci–uklízeči, dělníci v prádelně). Zvýšený výskyt svrabu nadále přetrvával v léčebnách pro dlouhodobě nemocné, v domovech důchodců, na interních odděleních, v ústavech sociální péče a v psychiatrických léčebnách. Ve větší míře se kromě toho rozšířil i na další oddělení (zejména chirurgická, kožní a rehabilitační), což signalizuje pokles hygienické úrovně i na těchto pracovištích. Nejkratší doba zaměstnání byla 1 den, nejdelší 45 let. Více než třetina pracovníků (39,0 % případů) onemocněla v prvních 4 letech práce.

Virovými hepatitidami onemocnělo v letech 1996–2007 v České republice celkem 408 zdravotnických pracovníků. Jednalo se zejména o virovou hepatitidu B (239 případů), hepatitidu C (122 případů) a hepatitidu A (45 případů). Ostatní typy hepatitid byly diagnostikovány pouze ojediněle. Počty hlášených hepatitid B a hepatitid A v průběhu sledovaného období výrazně klesaly. Zatímco v roce 1996 onemocnělo hepatitidou B celkem 43 osob a hepatitidou A celkem 13 osob, v roce 2007 onemocněly 2 osoby hepatitidou B a hepatitida A nebyla hlášena vůbec. Podle Částkové (12) a dalších autorů (13, 14) na poklesu hlášených virových hepatitid B u zdravotnických pracovníků má zásluhu zejména celostátní očkování, které bylo zahájeno v České republice již v roce 1983. V resortu zdravotnictví bylo do roku 2000 v České republice očkováno přes 100 000 pracovníků (12).

Problémem v České republice zůstává hepatitida C, u níž počty hlášených případů v jednotlivých letech kolísaly mezi 5–14 případy ročně. U 86,1 % nemocných proběhla akutní fáze onemocnění asymptomaticky a diagnostikována byla až chronická forma onemocnění. Za nepříznivé považujeme i to, že 15,6 % zdravotníků bylo v době onemocnění mladších 30 let. U těchto osob bývá prognóza tohoto onemocnění zpravidla horší, protože jsou ohroženi i pozdním vývojem tumoru (14).

K nákaze virovými hepatitidami docházelo zejména na odděleních chirurgických, interních, v ústavech sociální péče, na odděleních dětských, psychiatrických, dále na odděleních klinické biochemie a v ambulancích zubních a praktických lékařů. Mezi nejvíce postižené profesní skupiny patřily opět zejména zdravotní sestry–odborní ošetřovatelé, dále lékaři, sanitáři–pomocní ošetřovatelé a zdravotní laboranti. Nejkratší doba zaměstnání na oddělení, kde pra-

covníci onemocněli, trvala 6 dnů, nejdelší 44 let. Více než pětina (21,3 %) postižených zdravotníků onemocněla v průběhu prvních 4 let práce.

Tuberkulóza plic (142 případů), lymfatických uzlin (11 případů), pohrudnice (10 případů) a dalších orgánů (11 případů) byla v letech 1996–2007 diagnostikována u 174 zdravotnických pracovníků. V průběhu sledovaného období se počty hlášených onemocnění pohybovaly mezi 5–21 případy ročně. Nejčastěji onemocněli: zdravotní sestry–odborní ošetřovatelé, lékaři, sanitáři–pomocní ošetřovatelé, zdravotní laboranti a pomocníci–uklízeči, kteří pracovali nejčastěji na odděleních pro léčbu tuberkulózních a respiračních nemocí, na odděleních chirurgických a na patologii. Onemocněli však také zaměstnanci pracující na odděleních interních, na mikrobiologii, v domovech důchodců, v léčebnách pro dlouhodobě nemocné, na hygienických stanicích a na odděleních soudního lékařství. Nejkratší doba zaměstnání na těchto odděleních byla 1 den a nejdelší 46 let. Téměř třetina zdravotnických pracovníků (30,0 %) onemocněla v prvních 4 letech práce.

Jiná infekční onemocnění (plané neštovice, salmonelóza, epidemická keratokonjunktivitida, infekční mononukleóza, dyzentérie, zarděnky, herpes zoster apod.) nebo antropozoonózy se u zdravotníků v České republice vyskytovaly méně často nebo pouze sporadicky a jejich počty každoročně klesaly.

Kožní a jiná alergická onemocnění u zdravotnických pracovníků

Profesionální dermatózy se již několik let drží v České republice na druhém místě v pořadí četnosti hlášených nemocí z povolání ve zdravotnictví (5, 6, 7, 8) a tento trend si zachovaly i v letech 1996–2007. V České republice bylo u zdravotníků hlášeno celkem 495 kožních nemocí z povolání, z toho u 85,9 % postižených osob vznikla kontaktní alergická dermatitida, u 12,5 % osob iritační dermatitida a u 1,6 % osob alergická kopřivka. Nejčastějším vyvolatelem těchto onemocnění byly dezinfekční prostředky obsahující zejména glutaraldehyd (23,2 % případů) a výrobky z gumy (25,9 % případů). Latex v gumových rukavicích vyvolal dermatitidu u 11,9 % postižených zdravotníků. Onemocněli zejména: zdravotní sestry–odborní ošetřovatelé, pomocníci–uklízeči, sanitáři–pomocní ošetřovatelé, zubní a zdravotní laboranti, lékaři a rehabilitační pracovníci. Nejkratší délka zaměstnání, při níž přicházeli pracovníci do kontaktu s vyvolávající noxou, byla 1 den a nejdelší 38 let. V prvním roce práce onemocnělo až 29,3 % postižených zdravotníků.

Astmatem, alergickou rinitidou nebo jejich kombinací onemocnělo 60 zdravotníků. U 53,3 % postižených byly vyvolavatelem onemocnění dezinfekční prostředky, u 18,3 % latex z gumových rukavic. Z dezinfekčních prostředků se jako vyvolavatelé onemocnění nejčastěji (56,0 % případů) uplatnily ty, které obsahovaly glutaraldehyd (Incidur, Apesin, Bacillocid, Cidex, Desam apod.). Onemocněli především: zdravotní sestry–odborní ošetřovatelé, zdravotní laboranti, pomocníci–uklízeči a sanitáři–pomocní ošetřovatelé. Nejkratší doba práce s vyvolávajícím alergenem byla 1 rok, nejdelší 30 let. I zde třetina zdravotnických pracovníků onemocněla v prvních 4 letech práce.

Nemoci u zdravotnických pracovníků způsobené chemickými látkami a fyzikálními faktory

Chemické látky (sirovodík, chlór, oxid uhelnatý, halogenované uhlovodíky, étery a formaldehyd) způsobily v letech 1996–2007 u zdravotnických pracovníků celkem 22 intoxikací, převážně akutních. V jednom případě akutní intoxikace sirovodíkem skončila úmrtím.

Z fyzikálních faktorů se ve zdravotnictví uplatnilo zejména dlouhodobé nadměrné a jednostranné přetěžování končetin (56 případů), vibrace (7 případů) a ionizující záření (6 případů).

Syndrom karpálního tunelu z přetěžování končetin byl u zdravotnických pracovníků diagnostikován 39krát, tendosynovitidy, epikondylitidy nebo artrózy rukou a zápěstí byly zjištěny 17krát. Postiženými byli zejména rehabilitační pracovníci, zubní technici–laboranti a kuchaři. Věk těchto osob byl v době onemocnění v rozmezí 39–65 let, doba expozice byla 4–43 let.

Poškození cév, periferních nervů nebo kloubů rukou z vibrací vzniklo u 7 osob pracujících ve zdravotnictví. Onemocněli údržbaři–zámečníci, zdravotní a zubní laboranti, kteří byli vystaveni působení nadlimitních vibrací v posledních 5 letech práce.

Jak jsme již publikovali dříve, nemoci z ionizujícího záření se u zdravotníků od roku 1974 v České republice vyskytovaly pouze sporadicky (15). Také případy, které byly diagnostikovány v letech 1996–2007, vznikly z nadměrných expozic nebo při mimořádných událostech v dřívějších letech, kdy ještě nebyl systém ochrany proti ionizujícímu záření na tak vysoké úrovni jako je dnes. Ve sledovaném dvanáctiletém období byla u zdravotníků hlášena pouze jedna radiační katarakta, jeden bronchogenní karcinom a čtyři radiační dermatitidy. Onemocněli zejména lékaři a laboranti pracující na rentgenologických odděleních. Postiženým osobám bylo v době hlášení

51–80 let a doba práce v riziku ionizujícího záření se u nich pohybovala mezi 5–46 lety.

Uzlíky na hlasivkách vznikly u dispečerky záchranné služby, která byla vystavena nadměrné hlasové zátěži 13 let.

Závěr

Provedený rozbor dat ukázal, že situace ve zdravotnictví v České republice, pokud jde o nemoci z povolání, není zdaleka uspokojivá. Alarmující je, že největší podíl na tomto nepříznivém stavu má svrab, banální onemocnění, které lze považovat za indikátor nízké hygienické úrovně na některých zdravotnických odděleních. Velké části diagnostikovaných přenosných a parazitárních onemocnění se jistě dalo předejít, pokud by ošetřující personál řádně používal osobní ochranné pracovní pomůcky, dodržoval předepsané pracovní postupy a hygienická opatření, a tam, kde je to možné, využíval možnosti aktivní imunizace. Sledování profese a délky profesionální expozice v době hlášení nemoci z povolání potvrdilo, že nejvyšší výskyt nákazy infekčním onemocněním je u zdravotních sester v prvních 4 letech práce po nástupu na pracoviště. Uvedení pracovníci zřejmě nejvíce podceňují riziko nákazy a pravděpodobně ještě nezískali odpovídající hygienické návyky.

Proto doporučujeme, aby již před nástupem do zaměstnání byli všichni pracovníci nejen řádně

informováni o možných rizicích, ale také pravidelně proškolení a přezkušováni v otázkách bezpečnosti práce. Na druhou stranu je nutno zdůraznit, že ani sebelepší preventivní opatření nemohou zcela zabránit vzniku některých infekčních a alergických onemocnění, proto budeme muset i v budoucnosti s nemocemi z povolání u zdravotnických pracovníků nadále počítat.

Práce na publikaci byla provedena s podporou VZ MSM 0021620807.

Literatura

1. Hubáčová L, Henčeková D. Riziká poškození zdraví u pracovníků v zdravotnictví. *Pracov Lék* 1998; 50(1): 28–31.
2. Šulcová M. Zdravotnictví. In: Buchanová J, a kol. *Pracovní lékařství a toxikologie*. Osveta, Martin 2003; 190–191.
3. Šváblová K, Urban P, Lukáš E. Onemocnění z přetěžování horních končetin u zubních laborantů. *Pracov Lék* 1994; 46(5): 197–198.
4. Vejlupek J. Nemoci z povolání u zdravotníků. *Prakt Lék* 1997; 77(Supl 2): 2–3.
5. Fenclová Z, Urban P, Pelclová D. Nemoci z povolání v odvětví ekonomické činnosti N85 (zdravotnictví, veterinární a sociální činnosti) v letech 1992–1997. *Pracov Lék* 1999; 51(2): 86–90.
6. Fenclová Z, Urban P, Pelclová D, Lebedová J, Lukáš E. Nemoci z povolání hlášené v odvětví ekonomické činnosti zdravotní a sociální péče a veterinární činnosti v České republice v letech 1996–2003. *České pracov Lék* 2004; 5(4): 169–176.
7. Fenclová Z, Urban P, Pelclová D, Lebedová J, Lukáš E. Occupational Diseases in Health Care Workers in the Czech Republic. *GOHNET Newsletter* 2005; 8: 10–11.

8. Fenclová Z, Urban P, Pelclová D, Lebedová J. Profesionální onemocnění hlášená v České republice v roce 2007. *České pracov Lék* 2008; 9(2–3): 72–80.

9. Dobešová J. Skabies – aktuální nemoc z povolání. *Pracov Lék* 2002; 54(2): 70–73.

10. Fenclová Z, Pelclová D, Macháčková J, Urban P. Scabies – aktuální problém našeho zdravotnictví. *Prakt Lék* 1999; 79(8): 455–458.

11. Šrámová H, Zítek K, Beneš Č, Urban P. Skabies v České republice. *České pracov Lék* 2002; 3(4): 192–196.

12. Částková J, Beneš Č. Vývoj nemoci virovou hepatitidou B u zdravotnických pracovníků v České republice. *České pracov Lék* 2001; 2(2): 75–78.

13. Husa P. Virové hepatitidy – novinky v diagnostice a terapii. *Pracov Lék* 2001; 53(1): 27–33.

14. Chalupa P. Současný pohled na problematiku chronické virové hepatitidy C. *Pracov Lék* 2002; 54(2): 80–82.

15. Fenclová Z, Urban P, Petrová K, Pelclová D, Lebedová J. Nemoci z povolání způsobené ionizujícím zářením u zdravotníků v České republice v letech 1974–1997. *Pracov Lék* 1999; 51(4): 172–175.

MUDr. Fenclová Zdenka, CSc.

Státní zdravotní ústav, Odbor hygieny práce a pracovního lékařství
Na Bojišti 1, 120 00 Praha 2
zdenka.fenclova@lf1.cuni.cz

